

وضعیت استان مرکزی از لحاظ گسترش آموزش عالی

شبیم علی بخشی، زهرا حامدی

«هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ»

«آیا کسانی که می‌دانند با کسانی که نمی‌دانند یکسان‌اند؟» سوره زمر - آیه ۹

امروزه در تمام دنیا اهمیت توسعه علم و فن‌آوری برای رشد اجتماعی - اقتصادی هر کشوری پذیرفته شده است. کشورهای توسعه یافته با تسلط بر علم و فن‌آوری خطمشی سایر کشورهای عقب‌مانده را تعیین می‌کنند به گونه‌ای که حتی در مورد داشتن این علم و فن‌آوری (نظیر فن‌آوری هسته‌ای و...) خود را صاحب نظر می‌دانند. تولید و اشاعه دانش و نقد آن، کارکردی است که عمدتاً از مؤسسات آموزش عالی، انتظار می‌رود. با پیشرفت فن‌آوری خصوصاً فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات، دانشگاه‌ها در تعامل بیشتری با محیط پیرامون خود قرار گرفته‌اند. بر همین اساس ضرورت دارد با رویکردی چالش محور به آموزش عالی نگریده شود. نحوه و چگونگی اشتغال دانش‌آموختگان، روند تغییرات جمعیتی نظام‌های حکومتی و بینش‌های سیاسی، پدیده فرار مغزها و ... از جمله چالش‌هایی هستند که نظام آموزش عالی در دوران معاصر با آن‌ها در کشاکش است. امروزه دانشگاه با توجه به اوضاع جهانی یعنی وضعیت علمی، فناورانه، اقتصادی و وضعیت بین‌المللی با چالش‌های بزرگی مواجه است. شناخت این چالش‌ها به ما کمک می‌کند تا بتوانیم خودمان را برای رسیدن به توسعه آماده کنیم. در این مقاله به برخی از مهم‌ترین چالش‌های آموزش عالی در ایران به صورت مختصر اشاره می‌کنیم.

کلمات کلیدی: نظام آموزش عالی، استان مرکزی، وضعیت علمی، جنسیت.

مقدمه:

خداوند در جاهای مختلف قرآن مؤمنان را به مطالعه و تفکر در طبیعت دعوت نموده است و همچنین توصیه اولیای دین نیز همواره بر علم‌آموزی و کسب معرفت بوده است. از طرف دیگر تولید علم و تفکر علمی میراث مشترک همه انسان‌هاست و تجربه جهانی نشان می‌دهد که امروزه کشوری قدرتمندتر است که از نظر دانش و آگاهی و همچنین تعداد علم‌پیشگان و فن‌آوران بر دیگر جوامع تفوق داشته باشد. جامعه امروزی ما که جمعیتی جوان دارد و از لحاظ منابع طبیعی و خدادادی نیز بهره‌مند است. لازم است که قدر موقعیت کنونی را به خوبی درک کند و در پی توسعه علم و تحقیقات باشد. در این مقاله نگاهی خواهیم داشت به وضعیت آموزش و تحقیق در سطوح مختلف آموزشی استان مرکزی، و

نقاط ضعف و کاستی‌های آن را بررسی خواهیم کرد. بنابراین، دانشگاه‌ها نقش بسزایی در عصر اطلاعات و مدیریت ایجاد دانش برعهده دارند. اهداف کار عبارتند از:

۱. بررسی موضوعات و چالش‌های نظام آموزش عالی
۲. اشاعه و گسترش دانش برنامه ریزی آموزش عالی در حوزه‌های نظری و کاربردی.
۳. گسترش مرزهای دانش در زمینه آموزش عالی.

وضعیت آموزشی از دبستان تا دبیرستان

یکی از مشکلاتی که از دیرباز در نظام آموزش و پرورش کشور ما وجود داشته است، نامناسب بودن سطح آموزشی در حد مطلوب آن است. تغییراتی هم که در دهه اخیر در راستای رفع این کاستی‌ها صورت گرفته نتوانسته است تأثیری بر این روند و ناکارآمد بودن نظام آموزشی بگذارد، که ما در دنباله بحث به آن خواهیم پرداخت. در زیر به صورت فهرست‌وار به بعضی از اشکالات و ناتوانی‌های نظام آموزشی کشورمان اشاره می‌کنیم:

- ۱- دروسی که در دوره‌های مختلف آموزشی ارائه می‌شود بیشتر وقت‌ها در آینده علمی دانش‌آموز یا اصلاً نقشی ندارد و یا اینکه کم‌اثر است.
- ۲- تقریباً تمامی درس‌ها به صورت تئوری به دانش‌آموز آموزش داده می‌شود بدون آنکه فهم کاملی از مطلب به صورت تجربی به او آموخته شود. به عنوان مثال ممکن است یک مطلب در دوره دبستان، راهنمایی و یا دبیرستان به دانش‌آموز به صورت تئوری گفته شود ولی دانش‌آموز هیچ‌گاه آن را به صورت تجربی درک نکرده باشد.
- ۳- عدم ایجاد انگیزه تحقیق و جستجو در دانش‌آموزان، آن چیزی که در ذهن دانش‌آموز همواره اهمیت بسیاری دارد موفقیت در گرفتن نمره بالا در آن درس است، هیچ‌گاه او را به واسطه خوب دانستن مطلب تشویق نمی‌کنند و نهایتاً ملاک ارزشیابی نهایی نمره اخذ شده در آن درس است.
- ۴- عدم شناسایی و طبقه‌بندی توانایی دانش‌آموزان و جهت‌دار نمودن آن توانایی‌ها، به گونه‌ای است که تمام دانش‌آموزان را تحت یک شرایط آموزش قرار می‌دهند، حال آنکه افراد مختلف استعداد و توانایی‌های متفاوتی در زمینه‌های مختلف دارند.
- ۵- مسئله دیگر که در دهه اخیر صورت گرفته است، تغییر نظام آموزشی در مقطع متوسطه است.

وضعیت علم در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور

پس از ذکر کاستی‌ها و مشکلاتی که در دوره آموزش متوسطه کشورمان وجود دارد به موانع و مشکلات موجود در مؤسسات آموزش عالی می‌پردازیم. نمی‌توان انتظار داشت دانش‌آموزی که ۱۲

سال در چنین نظام آموزشی تعلیم دیده است با ورودش به دانشگاه بتوان ذهنیت و توانائی‌هایش را به یک‌باره تغییر داد بنابراین درصد زیادی از همان مشکلات عیناً در سطوح بالاتر تحصیلی نیز دوباره وجود دارد که در این بخش به آن‌ها می‌پردازیم.

۱- در دانشگاه‌ها نیز باوجود درک ضروری بودن تحقیق و پژوهش و برداشتن گام‌هائی در این راستا در سال‌های اخیر، باز هم موانع متعددی پیش‌روی تحقیق و پژوهش است.

الف) یکی از موانع، نبود امکانات و تجهیزات لازم جهت پژوهش است. خصوصاً در زمینه‌های علوم پایه که تجهیزات و امکانات موردنیاز معمولاً پرهزینه‌اند و هیچ دانشگاهی در کشور توانائی تأمین و تهیه حتی بخشی از این تجهیزات را ندارد.

ب) مانع دیگر نداشتن روح تحقیق و پژوهش بین دانش‌آموختگان دانشگاهی است چراکه در بیشتر اوقات پس از فراغت از تحصیل در کارهائی مشغول به خدمت خواهند شد که شاید با رشته تحصیلی‌شان چندان همخوانی نخواهد داشت.

ج) مانع دیگر عدم توانائی ما در انجام کارهای جمعی است. اغلب کارهای پژوهشی نیاز به کار چند گروه مختلف در زمینه‌های مختلف (یک تیم) دارد. به نظر می‌رسد که ما از نظر فرهنگی خیلی برای این نوع همکاری‌ها تجربه و توانائی کافی را نداریم.

۲- باوجود گسترشی که مراکز آموزش عالی کشور از لحاظ کمی در سال‌های اخیر داشته است، به نظر می‌رسد که بیشتر اوقات این گسترش به همراه کیفیت مطلوب و لازم نبوده است.

۳- عدم وجود ارتباط تنگاتنگ بین دانشگاه‌ها و مراکز صنعتی کشور نیز مشکلی است که در صورت تحقق این ارتباط، دانشگاهیان ما جهت‌دارتر و مفیدتر گام خواهند داشت.

نقش دولت در گسترش علم

در کشورهای توسعه یافته همچون آمریکا، ژاپن، آلمان و ... در هر سال حدود ۳ درصد از تولید ناخالص ملی را صرف علم و فن‌آوری می‌کنند. این موضوع در مورد کشورهای در حال توسعه‌ای هم که از دیگر هم‌تاهای خود پیشی گرفته‌اند صادق است. در آسیا از این کشورها می‌توان به کره جنوبی و هندوستان اشاره کرد. سرانۀ تولید ناخالص داخلی ایران در سالهای ۱۹۹۸ و ۱۹۹۹ به ترتیب برابر ۱۸۷۴۲۲ و ۲۳۸۵۵۴ میلیون دلار بوده است همچنین هزینه‌هائی که در بخش‌های مختلف علمی و تحقیقاتی پرداخت شده در جدول (۱) آمده است. این ارقام نشان می‌دهد که با وجود افزایش آن‌ها در طی ۱۵ سال گذشته اما کماکان تا رسیدن به سطح کشورهای توسعه یافته چه فاصله زیادی داریم.

جدول (۱) پرداختی‌های قطعی دولت در بخش‌های آموزشی و تحقیقاتی از سال ۶۵ تا ۸۰ (برحسب میلیارد ریال)

۸۰_۷۹_۷۸_۷۷_۷۶_۷۵_۷۰_۶۵_

آموزش و پرورش

۲۷۵۸/۸_۱۸۶۵۶/۲_۱۴۴۳۷/۸_۱۲۱۲۲/۸_۱۰۳۸۵/۲_۸۳۶۰/۳_۱۴۷۴/۴_۵۳۵/۸_

آموزش عالی

۴۷۶۹/۴_۴۱۸۲/۹_۳۰۴۴/۷_۲۷۶۷/۷_۲۴۷۵/۸_۲۰۹۲/۸_۳۲۹/۳_۷۸/۴

آموزش فنی و حرفه‌ای

۱۲۶۰/۷_۱۹۳۳/۳_۱۳۶۶/۸_۹۰۲/۸_۷۸۷/۳_۱/۱_۱۸۴/۸_۶۰/۱_

تحقیقات

۱۸۷۹/۵_۱۶۸۹/۸_۱۴۲۴/۱_۹۶۹/۰_۸۱۳/۷_۶۹۳/۳_—_—_—_

آماري به وضعیت دانشجویان استان مرکزی نگاهی

استان مرکزی دارای ۶۳ مرکز آموزش عالی است که اراک با دارا بودن ۱۸ مرکز آموزش عالی در رتبه نخست قرار دارد. با بیان اینکه به طور متوسط در هر شهرستان استان مرکزی ۵ مرکز آموزش عالی قرار دارد توضیح داد: تمامی شهرستان‌های استان مرکزی دارای مراکز آموزش عالی هستند که از این مراکز ۱۲ درصد دانشگاه‌های دولتی، ۳۰ درصد پیام نور، ۴۴ درصد واحدهای آزاد اسلامی و ۴ درصد مراکز آموزش عالی غیرانتفاعی است. در سالهای اخیر ۷/۵ درصد رشد منفی در زمینه جذب دانشجو وجود داشته است. آمار دانشجویان در شهرستان‌های مختلف استان مرکزی: آشتیان ۳ درصد، اراک ۳۸ درصد، تفرش ۵/۵ درصد، خنداب ۵ دهم درصد، خمین ۷ درصد، دلیجان ۸/۵ درصد، زرنديه ۱ درصد، ساوه ۲۰/۵ درصد، شازند ۵ درصد، فراهان ۴ درصد و کمیجان ۱ درصد دانشجویان استان مرکزی را دارا هستند. ۵۵ درصد دانشجویان استان مرکزی مرد و ۴۵ درصد آنان نیز زن می‌باشند. تعداد کل اساتید استان مرکزی ۵ هزار و ۹۳۲ نفر است که ۳۲ درصد آن‌ها مدرسین هیئت علمی و ۶۸ درصد آن‌ها را مدرسین غیر هیئت علمی تشکیل می‌دهند. که به ازای هریک استاد ۲۰ نفر دانشجو فعالیت می‌کنند.

عمده‌ترین نقاط ضعف نظام آموزش عالی استان مرکزی

با اینکه اطلاع‌رسانی به هنگام و صحیح در حوزه‌های مختلف علمی، پژوهشی و اجرایی امری اجتناب ناپذیر بوده و باعث سهولت پیشرفت طرح‌های تحقیقی، علمی و اجرایی می‌شود، امروز در عصر و زمانه‌ای زندگی می‌کنیم که تغییراتی وسیع و پرشتاب در کلیه عرصه‌های زندگی بشر در حال وقوع است و بدون شک این تحولات محصول و نتیجه فعالیت‌های پژوهشی، علمی و فناوری دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی و سایر سازمان‌های مرتبط با آموزش عالی کشور است. دانشگاه‌ها و مراکز آموزش

عالی با کارکرد پرورش نیروی انسانی متخصص و متبحر برای جامعه همواره به عنوان یکی از عمده‌ترین زیرساخت‌های توسعه و ترقی برای یک کشور محسوب می‌شوند، چرا که بنیانی‌ترین ثروت یک ملت یعنی نیروی انسانی آن ملت که آن‌ها در این مراکز علم و فن می‌آموزند و وارد عرصه‌های اقتصادی - اجتماعی می‌شوند. دانشجویان آموخته‌های خود را در اختیار سیستم قرار می‌دهند، یعنی از یک طرف خود از آنچه آموخته‌اند بهره و تجربه می‌گیرند و از طرفی جامعه با بهره‌گیری از تخصص آنان روند توسعه را تسهیل می‌بخشد. با تاکید بر اینکه شناسایی وضعیت موجود شاخص‌های آموزش عالی، کمبودها و نیازهای مناطق مختلف از اساسی‌ترین ضرورت‌ها در انجام بهینه برنامه‌ریزی‌ها و سیاستگذاری‌های توسعه‌ای کشور در این بخش محسوب می‌شود، در حال حاضر ۶۱ مرکز آموزش عالی در سطح استان وجود دارد که از این تعداد ۱۳ مرکز واحد دولتی، ۱۳ واحد پیام نور، ۱۶ مرکز آموزش علمی - کاربردی، ۱۵ واحد دانشگاه آزاد اسلامی و چهار واحد غیرانتفاعی هستند. تعداد دانشجویان استان را ۱۰۶ هزار و ۳۲۸ دانشجو است. از این تعداد ۱۲ درصد معادل ۱۳ هزار و ۱۳۵ نفر در دانشگاه‌های سراسری، ۲۷ درصد معادل ۲۸ هزار و ۶۱۵ نفر در واحدهای پیام نور، چهار درصد معادل ۴ هزار و ۳۴۵ نفر در مراکز علمی - کاربردی، ۵۵ درصد معادل ۵۸ هزار و ۵۲۰ نفر در واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی و دو درصد معادل یک هزار و ۷۱۳ نفر در مراکز غیر انتفاعی در ۸۰۰ رشته مختلف تحصیل می‌کنند. بالغ بر ۳۸ درصد کل دانشجویان استان را دانشجویان بومی و مابقی را دانشجویان غیربومی تشکیل می‌دهند ۴۸ هزار و ۱۸۶ نفر از دانشجویان دختر و ۵۸ هزار و ۱۴۲ نفر را پسران تشکیل می‌دهند. تعداد اساتید استان را ۵ هزار و ۲۸۸ نفر عنوان کرد و افزود: نسبت استاد به دانشجو در استان یک به ۲۰ است که این میزان مطابق استاندارد کشوری است. براساس آمار جمع‌آوری شده شهرستان اراک با ۴۴ هزار و ۷۱۲ دانشجو بیشترین دانشجو و شهرستان کمیجان با ۷۱۵ نفر دانشجو کمترین دانشجویان را در دل خود جای داده‌اند.

تهدید یا فرصت تحصیل دانشجویان غیربومی در شهرستان‌ها

برخلاف نظر عده‌ای که تحصیل دانشجویان غیربومی را تهدید تلقی می‌کنند به نظر من این موضوع بهترین فرصت برای تبادل اطلاعات و رونق اقتصادی شهرهای مختلف خواهد شد. امروز رشته‌های دانشگاهی مطابق با نیازهای جامعه نیست که می‌طلبد در این زمینه چاره‌اندیشی باید کرد. ارتباط دانشگاه با صنعت یک حلقه مفقوده است که یافتن آن امری ضروری و مؤثر برای آینده کشور است. به موجب بند ب ماده ۵۰ قانون برنامه چهارم توسعه استان، نسبت جمعیت دانشجویی به جمعیت ۲۴ - ۱۸ سال تا پایان برنامه باید ۳۰ درصد باشد، در حالی که بررسی‌ها نشان داده است این نسبت در حال حاضر در سطح استان ۴۴ درصد و این رقم ۱۴ درصد از برنامه چهارم توسعه جلوتر است که تحقق

اهداف برنامه را نشان می‌دهد. در سطح استان با توجه به وجود جمعیت یک میلیون و ۳۵۱ هزار و ۲۵۷ نفر (سرشماری سال ۱۳۸۵) باید ۶۷ هزار و ۵۶۳ نفر دانشجو وجود داشته باشد که در حال حاضر تعداد دانشجویان معادل ۳۶/۴۶ درصد از اهداف برنامه چهارم توسعه جلوتر است. نسبت دانشجویان تحصیلات تکمیلی به کل دانشجویان در برنامه چهارم توسعه ۱۰ درصد از کل دانشجویان است که هم اکنون در سطح استان معادل ۴/۱۴ درصد است و در این زمینه حدود ۵/۸۶ درصد از برنامه چهارم توسعه عقب‌تر است که ضروری است مراکز آموزش عالی به منظور تحقق اهداف برنامه چهارم در استان، برنامه‌ریزی‌های لازم را به عمل آورند.

نتیجه‌گیری

در این مقاله به برخی از مهم‌ترین چالش‌های آموزش عالی در استان مرکزی پرداخته شد که عبارت‌اند از: محیط در حال تغییر، رسالت‌ها، آموزش دانشجویان، حرفه علمی، تأمین مالی آموزش عالی، اداره امور دانشگاه‌ها، سیاست‌گذاری‌ها، همکاری‌های علمی بین‌المللی، مدیریت و ساختار، تقاضای اجتماعی، ارتباط دانشگاه با صنعت و کیفیت. همان‌طور که در مقاله حاضر اشاره شد موضوع توسعه، انسان است؛ یعنی خود انسان باید توسعه را ایجاد کند که عامل محوری برای افزایش توانمندی انسان به منظور توسعه پایدار آموزش است به خصوص آموزش عالی. بنابراین، آموزش عالی نقش مهمی در ایجاد توسعه پایدار ایفا می‌کند و در اثر جهانی شدن، دانشگاه‌ها نیز متحول می‌شوند و کارکرد آن‌ها متفاوت از گذشته و مبتنی بر دانش و اطلاعات است. اما جهانی شدن چالش‌های فوق را برای آموزش عالی به همراه داشته است، که شناسایی این چالش‌ها و عرضه راه حل‌ها و پیشنهادهایی به منظور از میان بردن آن‌ها، گام مهمی در جهت توسعه پایدار محسوب می‌شود. اما باید توجه داشت که تحقق این امر، بیش از هر چیز به حمایت‌های مالی دولت وابسته است و مستلزم سرمایه‌گذاری و سیاست‌گذاری‌های لازمه است.

منابع و ماخذ:

اطلاعات آمایش سرزمین استانداری مرکزی.

قرآن کریم، سوره زمر - آیه ۹.

